

Early Childhood Care by Older Adults in Skipped-Generation Families: The Context of Northeastern Thailand

Sumala Sawangjit¹, Narongkorn Chaiwong², Nichapat Maneepun²,
Patcharee Dachthuyawat³, Orakan Namkham³

¹Lecturer, Faculty of Nursing, Buriram Rajabhat University, Buriram Province

²Assistant Professor, Faculty of Nursing, Buriram Rajabhat University, Buriram Province

³Student, Faculty of Nursing, Buriram Rajabhat University, Buriram Province

Abstract

Introduction: Thailand's transition to a complete-aged society has increased the number of skipped-generation families, particularly in rural Northeastern Thailand, where older adults often become the primary caregivers of children in early childhood.

Objectives: To analyze the roles of older adults in caring for children in early childhood in skipped-generation families, their impacts on both caregivers and children, and strategies to enhance caregiving capacity in the context of Northeastern Thailand.

Key contents: The roles of older adults in caring for children in early childhood in skipped-generation families include providing daily care, nurturing and discipline, transmitting cultural values, and supporting children's learning and development. The impacts on both older adults and children in early childhood involve positive and negative consequences across health, psychological, social, and economic dimensions. Approaches to strengthening older adults' caregiving capacity include enhancing their knowledge and skills in child care, developing community support networks, and promoting digital literacy among older adults.

Conclusion: Older adults play a vital role in caring for children in early childhood in skipped-generation families; therefore, their caregiving capacity and support systems should be strengthened.

Implications: Public health agencies, local administrative organizations, and child development centers should provide training and support programs to enhance older adults' knowledge and skills in child care and development.

Keywords: Caregiving, Early childhood, Skipped-generation family, Older adults

Corresponding author: Narongkorn Chaiwong E-mail: Narongkorn.cha@bru.ac.th

Received: 18 February 2026 Revised: 21 April 2026 Accepted: 30 April 2026

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (ม.ค. - เม.ย.) 2569

Volume 2 No. 1 (Jan - Apr) 2026

ผู้สูงอายุกับการดูแลเด็กปฐมวัยในครอบครัวข้ามรุ่น: บริบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สุมาลา สว่างจิต¹, ณรงค์กร ชัยวงศ์², ณิชภัทร มณีพันธ์², พชรี ดัชญาวัตร³, อรกานต์ น้ำคำ³

¹อาจารย์, คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, จังหวัดบุรีรัมย์

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, จังหวัดบุรีรัมย์

³นักศึกษา, คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, จังหวัดบุรีรัมย์

บทคัดย่อ

บทนำ : ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ซึ่งมีผลต่อโครงสร้างครอบครัวและรูปแบบการดูแลสุขภาพภายในครัวเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะพื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีครอบครัวข้ามรุ่นเพิ่มขึ้น จึงทำให้ผู้สูงอายุต้องทำบทบาทหน้าที่ดูแลเด็กปฐมวัยเป็นหลัก

วัตถุประสงค์ : เพื่อวิเคราะห์บทบาทของผู้สูงอายุในการดูแลเด็กปฐมวัยในครอบครัวข้ามรุ่น ผลกระทบจากการเลี้ยงดูต่อผู้สูงอายุและเด็กปฐมวัย และเสนอแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของผู้สูงอายุในการดูแลเด็กปฐมวัยให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สาระสำคัญ : บทบาทผู้สูงอายุในการดูแลเด็กปฐมวัยในครอบครัวข้ามรุ่น ได้แก่ การเลี้ยงดู อบรม สั่งสอน ถ่ายทอดวัฒนธรรม และส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก ซึ่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุและเด็กปฐมวัยมีทั้งด้านบวกและด้านลบในมิติทางสุขภาพ จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ และแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุในการดูแลเด็กปฐมวัย ได้แก่ การพัฒนาความรู้และทักษะการดูแลเด็ก การสร้างเครือข่ายสนับสนุนในชุมชน และการส่งเสริมความรู้ด้านดิจิทัลให้กับผู้สูงอายุ

สรุปผล : ผู้สูงอายุเป็นดูแลหลักในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในครอบครัวข้ามรุ่น ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตทั้งผู้สูงอายุและเด็กปฐมวัย จึงจำเป็นต้องมีการเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุและระบบสนับสนุนที่เหมาะสมกับบริบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้อเสนอแนะ : หน่วยงานสาธารณสุข องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ควรนำองค์ความรู้จากบทความนี้ไปเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุโดยจัดอบรมเกี่ยวกับพัฒนาการและการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในด้านต่างๆ เพื่อให้สามารถดูแลเด็กปฐมวัยได้อย่างเหมาะสมตามบริบทสังคมปัจจุบัน

คำสำคัญ: การดูแลเด็ก, เด็กปฐมวัย, ครอบครัวข้ามรุ่น, ผู้สูงอายุ

บทนำ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของประเทศไทยที่ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Complete-aged society) สังคมไทยกำลังเผชิญการเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญทั้งในมิติประชากร เศรษฐกิจ และสถาบันครอบครัว รูปแบบครอบครัวที่เคยเป็นฐานรากของสังคมไทยอย่างครอบครัวขยาย (Extended family) ค่อย ๆ ลดบทบาทลง และถูกแทนที่ด้วยครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) มากขึ้น (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2565_ก) อย่างไรก็ตาม ในบริบทของสังคมชนบท โดยเฉพาะพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลับปรากฏรูปแบบครอบครัวอีกลักษณะหนึ่งที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างชัดเจน นั่นคือ ครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped-generation family) (กาญจนา เทียนลาย และวรรณิ หุตะแพทย์, 2558)

ครอบครัวข้ามรุ่น หมายถึง หน่วยครอบครัวที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกับหลาน โดยไม่มีบิดามารดาของเด็กอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน ซึ่งมักเกิดขึ้นจากการที่พ่อแม่วัยแรงงานจำเป็นต้องย้ายถิ่นฐานออกจากชุมชนไปทำงานในเขตเมืองหรือภาคอุตสาหกรรม ส่งผลให้ผู้สูงอายุกลายเป็นผู้ดูแลหลักของเด็กโดยปริยาย (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2562) ปรากฏการณ์ดังกล่าวพบได้อย่างแพร่หลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันเป็นพื้นที่ที่โอกาสทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นมีข้อจำกัด และการย้ายถิ่นแรงงานเป็นกลไกสำคัญของการดำรงชีวิตของครัวเรือน การเปลี่ยนผ่านนี้ทำให้ภารกิจในการดูแลและหล่อหลอมเด็กปฐมวัยซึ่งเป็นช่วงวัยสำคัญที่สุดของการวางรากฐานพัฒนาการมนุษย์ ถูกถ่ายโอนให้ผู้สูงอายุดูแลจำนวนมากซึ่งการดูแลเด็กปฐมวัยในบริบทศตวรรษที่ 21 ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการดูแลทางร่างกายหรือการเลี้ยงดูตามประสบการณ์ชีวิตเท่านั้น หากแต่ต้องเผชิญความท้าทายใหม่ ๆ จากกระแสโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนรู้ของเด็กและอิทธิพลของเทคโนโลยีดิจิทัลที่เข้ามามีบทบาทต่อพฤติกรรมและพัฒนาการของเด็กตั้งแต่วัยต้น (รุ่งทิพา แยมรุ่ง และคณะ, 2565)

การทำหน้าที่เป็นผู้เลี้ยงดูหลัก (Primary caregiver) ในช่วงวัยสูงอายุจึงก่อให้เกิดผลกระทบในลักษณะสองด้าน ด้านแรก ผู้สูงอายุอาจต้องเผชิญกับภาระการดูแลที่เพิ่มขึ้น ความเหนื่อยล้าทางร่างกาย และความเครียดสะสมจากบทบาทความรับผิดชอบที่ยาวนาน ซึ่งอาจส่งผลต่อสุขภาพและความสามารถในการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ทั้งที่องค์การอนามัยโลกได้ระบุว่าช่วงปฐมวัยคือ หน้าต่างแห่งโอกาส (Window of opportunity) ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการระยะยาวของมนุษย์ (World Health Organization et al., 2018) และในอีกด้านหนึ่ง บทบาทการดูแลหลานกลับเป็นแหล่งพลังทางจิตใจของผู้สูงอายุช่วยเสริมสร้างคุณค่าในตนเอง ลดความรู้สึกโดดเดี่ยว และสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างวัยอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในบริบทวัฒนธรรมอีสานที่ให้ความสำคัญกับความกตัญญู การพึ่งพาอาศัยกัน และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นภาษา คติธรรม วิถีชีวิต และแบบแผนการอยู่ร่วมกัน ซึ่งล้วนเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาเด็ก อย่างไรก็ตาม ช่องว่างระหว่างวัย (Generation gap) รวมถึงข้อจำกัดด้านการเข้าถึงและความรู้เท่าทันเทคโนโลยีสมัยใหม่ ยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสื่อสาร การเรียนรู้และการส่งเสริมพัฒนาการเด็กในครอบครัวข้ามรุ่น (สุพัตรา บุญเจียม และคณะ, 2564) ด้วยเหตุนี้การทำความเข้าใจพลวัตของครอบครัวข้ามรุ่นในบริบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญเพื่อพัฒนากลไกการสนับสนุนผู้สูงอายุ มิใช่ในฐานะผู้รับการช่วยเหลือ หากแต่คือฐานทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพในการสร้างทุนมนุษย์รุ่นใหม่ให้มีพฤติกรรม คุณธรรมจริยธรรมที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์บทบาทของผู้สูงอายุในการดูแลเด็กปฐมวัยในครอบครัวข้ามรุ่น ผลกระทบจากการเลี้ยงดูต่อผู้สูงอายุและเด็กปฐมวัย และเสนอแนวทางการเสริมสร้าง ศักยภาพผู้สูงอายุในการดูแลเด็กปฐมวัยให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1. วิธีการทบทวนวรรณกรรม

บทความวิชาการนี้ใช้กระบวนการทบทวนวรรณกรรมเชิงระบบ (Systematic literature review) ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่มีความชัดเจนและน่าเชื่อถือ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.1 การกำหนดคำถามการทบทวน (Review question) โดยมุ่งเน้นการอธิบายบทบาทของผู้สูงอายุ ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อผู้สูงอายุและเด็กปฐมวัย รวมถึงแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพในการดูแลเด็กภายใต้บริบทครอบครัวข้ามรุ่น

1.2 การกำหนดขอบเขตของการศึกษา (Scope of review) ครอบคลุมวรรณกรรมในสาขาการพยาบาล สุขภาพชุมชน พัฒนาการเด็ก และสังคมศาสตร์ โดยเน้นบริบทประเทศไทยและประเทศที่มีลักษณะครอบครัวข้ามรุ่นใกล้เคียงกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถนำมาเปรียบเทียบและประยุกต์ใช้ได้

1.3 การสืบค้นข้อมูล (Literature search) ดำเนินการจากฐานข้อมูลวิชาการที่น่าเชื่อถือทั้งในและต่างประเทศ ในฐานข้อมูลวารสารวิชาการด้านสุขภาพและสังคมศาสตร์ ได้แก่ PubMed, Scopus, Google Scholar และ ThaiJO โดยใช้คำสำคัญ (Keywords) ที่เกี่ยวข้อง คือ “Older adults”, “Grandparents”, “Early childhood”, “Skipped-generation family”, และ “Caregiving” รวมถึงคำค้นในภาษาไทย เช่น “ผู้สูงอายุ”, “เด็กปฐมวัย”, และ “ครอบครัวข้ามรุ่น”

1.4 การคัดเลือกวรรณกรรม โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเข้า (Inclusion criteria) ได้แก่ งานวิจัยและบทความวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องโดยตรงกับบทบาทหรือผลกระทบของผู้สูงอายุในการดูแลเด็กปฐมวัย เผยแพร่ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา และเป็นแหล่งข้อมูลผ่านการพิจารณาคุณภาพทางวิชาการ ส่วนเกณฑ์การคัดออก (Exclusion criteria) ได้แก่ เอกสารที่ไม่เกี่ยวข้องซ้ำซ้อนหรือขาดความน่าเชื่อถือ

1.5 การประเมินคุณภาพของวรรณกรรม โดยพิจารณาความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล วิธีวิจัย ความสอดคล้องของผลการศึกษา และความเหมาะสมในการนำไปใช้อ้างอิง

1.6 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) ร่วมกับการสังเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic analysis) เพื่อจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นสำคัญ ได้แก่ บทบาทของผู้สูงอายุ ผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบ และแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพ

1.7 การสรุปองค์ความรู้ โดยบูรณาการผลการวิเคราะห์เพื่อนำเสนอภาพรวมขององค์ความรู้ ระบุช่องว่างทางวิชาการ (Research gap) และพัฒนาเป็นข้อเสนอเชิงแนวคิดและแนวทางเชิงปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2. พลวัตและแนวคิดสมัยใหม่เกี่ยวกับครอบครัวข้ามรุ่น

ในอดีตครอบครัวข้ามรุ่นถูกมองเป็นปัญหาทางสังคมที่เกิดจากความยากจนแต่ปัจจุบันแนวคิดเชิงวิชาการได้เปลี่ยนไปในมุมมองเชิงความสามารถในการปรับตัวของครอบครัว (Family resilience) และการสร้างเสริมทุนมนุษย์ข้ามรุ่น โดยมีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

2.1 แนวคิดการดูแลที่เน้นความผูกพันเชิงคุณภาพ (Nurturing care framework) องค์การอนามัยโลก และ UNICEF ได้เน้นย้ำว่า การดูแลเด็กปฐมวัยในครอบครัวข้ามรุ่นไม่ใช่แค่การทำให้เด็กอิ่มท้องหรือปลอดภัยเท่านั้น แต่ต้องครอบคลุมถึงการดูแลที่ตอบสนอง (Responsive caregiving) ซึ่งผู้สูงอายุในภาคอีสานมีจุดแข็งด้านการให้เวลาและความอบอุ่นสูงมาก จากการศึกษาพบว่า หากสามารถเติมเต็มความรู้ด้านโภชนาการและการเล่นเชิงรุก (Active play) ให้แก่ปู่ย่าตายายได้ ครอบครัวข้ามรุ่นจะเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อพัฒนาการทางสมองของเด็กอย่างดียิ่ง (World Health Organization, et al., 2018)

2.2 แนวคิดการโอนย้ายความรู้แบบย้อนกลับ (Reverse socialization) เป็นแนวคิดใหม่ที่น่าสนใจคือการมองว่าในยุคดิจิทัล เด็กปฐมวัยหรือเด็กที่โตขึ้นมาหน่อยสามารถเป็นครูให้กับผู้สูงอายุได้เช่นกัน เช่น การสอนใช้แท็บเล็ต (Tablet) หรือสมาร์ทโฟน (Smartphone) เพื่อเข้าถึงข้อมูลสุขภาพ การเรียนรู้ร่วมกันนี้ช่วยลดช่องว่างระหว่างวัย (Generation gap) และทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกแปลกแยกจากโลกสมัยใหม่ (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2565)

2.3 ผลกระทบด้านสุขภาพจิตและภาวะภาระที่มาพร้อมความสุข (The joy and burden of caregiving) จากการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุที่เลี้ยงหลานมีแนวโน้มที่จะมีภาวะสมองเสื่อมช้าลง เนื่องจากการดูแลเด็กบังคับให้สมองได้ใช้งานและมีการเคลื่อนไหวร่างกาย (Physical activity) ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม ต้องระวังเรื่องภาวะความเครียดแฝง จากความกังวลด้านการเงินและการเลี้ยงดูที่ไม่ตรงกับความต้องการของพ่อแม่เด็ก (Hu et al., 2025)

กล่าวโดยสรุป แนวคิดสมัยใหม่เกี่ยวกับครอบครัวข้ามรุ่นชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนกรอบคิดจากการสงเคราะห์ไปสู่การเสริมพลัง (Empowerment) โดยมองผู้สูงอายุเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเด็กปฐมวัย ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนากระบวนการดูแลสุขภาพและนโยบายเชิงพื้นที่ที่ตอบสนองต่อบริบทสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนไทยได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในปัจจุบันคือความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital divide) ซึ่งส่งผลกระทบต่อกรจัดการข้อมูลสุขภาพและการเลือกสื่อให้เด็กปฐมวัย แนวคิดการเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุในยุคปัจจุบัน จึงต้องมุ่งเน้นไปที่การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ข้ามรุ่น (Intergenerational learning communities) ที่เชื่อมโยงโรงเรียนผู้สูงอายุเข้ากับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างครูปฐมวัยและปู่ย่าตายายอย่างเป็นระบบ

3. บทบาทผู้สูงอายุในการดูแลเด็กปฐมวัย

บทบาทของผู้สูงอายุในปัจจุบันได้เปลี่ยนจากผู้ช่วยเลี้ยงมาเป็นผู้ดูแลหลัก (Primary caregiver) ซึ่งมีความซับซ้อนมากกว่าการดูแลในอดีต โดยผลการวิเคราะห์แบ่งได้เป็น 4 บทบาทหลัก ดังนี้

3.1 บทบาทด้านการอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดวัฒนธรรม (Cultural transmission) ดังนี้

1) ในภาคอีสาน ผู้สูงอายุทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมวัฒนธรรม โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม เช่น การปลูกฝังคุณธรรมผ่านนิทานพื้นบ้าน (นิทานก๊วย, ตำนานผาแดงนางไอ่) และการพากันไปทำบุญที่วัดในวันพระ การพาเด็กเข้าวัดทำบุญหรือร่วมงานประเพณี "ฮีตสิบสอง คองสิบสี่" เป็นการปลูกฝังคุณธรรมและระเบียบวินัยผ่านการปฏิบัติจริง (อุทิศ ทาหอม และสุนันท์ เสนารัตน์, 2561)

2) การใช้ภาษา การสื่อสารด้วยภาษาถิ่นช่วยสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในรากเหง้าให้กับเด็กปฐมวัย

3) วิถีชีวิต การสอนให้เด็กรู้จักพืชผักสวนครัวและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

3.2 บทบาทด้านการปกป้องและสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ท่ามกลางสภาวะที่เด็กต้องห่างจากพ่อแม่ ผู้สูงอายุคือเกราะคุ้มกันทางใจที่สำคัญที่สุด

1) ความผูกพัน (Attachment) ความรักที่ไม่มีเงื่อนไขของปู่ย่าตายายช่วยลดภาวะความรู้สึกลูกทอดทิ้งในเด็ก จากการศึกษาพบว่า ความใกล้ชิดและการตอบสนองต่อความต้องการของเด็กอย่างสม่ำเสมอโดยปู่ย่าตายาย ช่วยให้เด็กปฐมวัยมีระดับความเครียดในสมองต่ำลง และมีเชาวน์อารมณ์ (EQ) ที่ดีในบริบทภาคอีสาน บทบาทนี้มักสะท้อนผ่านการอุ้มชูและการนอนเปล ซึ่งเป็นการสร้างสัมผัสที่อบอุ่นตลอดทั้งวัน (สุพัตรา นุตรักษ์ และคณะ, 2564)

2) ความมั่นคง การมีผู้ใหญ่ที่พึ่งพาได้ในบ้านตลอดเวลา ช่วยให้เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการทางอารมณ์ที่ราบรื่นและลดความก้าวร้าว

3.3 บทบาทด้านการบริหารจัดการครัวเรือนและเศรษฐกิจ (Resource management) ผู้สูงอายุในครัวเรือนขำขันไม่ได้แค่เลี้ยงหลาน แต่ยังเป็นผู้จัดการบ้าน (Home manager)

1) การจัดสรรงบประมาณ ต้องบริหารเงินที่บุตรหลานส่งมาให้ซึ่งมักไม่แน่นอน เพื่อให้เพียงพอต่อค่าเทอม ค่าอาหาร และของใช้เด็ก ผู้สูงอายุต้องบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อให้เด็กได้รับสิ่งจำเป็นพื้นฐาน บทบาทนี้รวมถึงการตัดสินใจเลือกอาหาร การเข้าถึงบริการสาธารณสุข และการศึกษาเบื้องต้น ผลการศึกษาของ ทศนีย์ นาคุณทรง และคณะ (2559) พบว่า ผู้สูงอายุในเขตชนบทอีสานมีบทบาทสูงในการคัดกรองพฤติกรรมการบริโภคของเด็ก โดยพยายามผสมผสานวิถีปฏิบัติจากธรรมชาติในท้องถิ่นเข้ากับอาหารสมัยใหม่เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายและส่งเสริมโภชนาการ

2) การเชื่อมต่อชุมชน เป็นตัวแทนครอบครัวในการติดต่อกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก หรือพาสมาชิกไปรับบริการสาธารณสุข

3.4 บทบาทนักจัดการเรียนรู้ ในยุคเปลี่ยนผ่าน (Learning facilitator) เป็นบทบาทใหม่ที่มีความท้าทาย เนื่องจากผู้สูงอายุต้องปรับตัวให้ทันโลก (สุพัตรา บุญเยี่ยม และคณะ, 2564)

1) การควบคุมสื่อ ต้องทำหน้าที่คัดกรองการใช้ส마트โฟนของหลาน เพื่อป้องกันปัญหาพัฒนาการล่าช้าหรือพฤติกรรมเลียนแบบที่เหมาะสม

2) โภชนาการ ปรับเปลี่ยนความเชื่อดั้งเดิม เช่น การบ่อนกลัวยบดให้ทารกเร็วเกินไป มาสู่หลักโภชนาการสมัยใหม่ที่หน่วยงานสาธารณสุขแนะนำ

3.5 บทบาทการเป็นสะพานเชื่อมระหว่างวัยและชุมชน (Intergenerational and community linkage) ผู้สูงอายุช่วยให้เด็กปฐมวัยมีตัวตนในสังคมชุมชน (Social identity) ผ่านการพาเด็กไปพบปะเพื่อนบ้านหรือเข้าร่วมกิจกรรมในหมู่บ้าน บทบาทนี้ช่วยให้เด็กมีการพัฒนาทักษะทางสังคม (Social skills) ที่เข้มแข็งกว่าเด็กในเขตเมือง และยังช่วยให้ผู้สูงอายุเองได้รับความช่วยเหลือจากเครือข่ายเพื่อนบ้านในการช่วยเหลือเป็นหูเป็นตาดูแลเด็ก ทำให้เกิดระบบการดูแลโดยชุมชน (Community-based care) (สุพัตรา นุตรักษ์, 2564)

4. ผลกระทบจากการเลี้ยงดูต่อผู้สูงอายุและเด็กปฐมวัย

การวิเคราะห์ผลกระทบในครอบครัวข้ามรุ่นจำเป็นต้องมองแบบสองทาง (Bidirectional Impact) เพราะการใช้ชีวิตร่วมกันอย่างใกล้ชิดส่งผลกระทบที่ซับซ้อนจากการเลี้ยงดูทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ดังนี้

4.1 ผลกระทบต่อเด็กปฐมวัย (Impacts on early childhood) เด็กปฐมวัยเป็นวัยที่สมองมีการพัฒนาสูงสุด การเลี้ยงดูโดยผู้สูงอายุส่งผลกระทบดังนี้ (วนิศารัตน์ อิศระมนโรส และคณะ, 2560; ภูเบศร์ สมุทรจักร และคณะ, 2563; ภาคิน จันโธมา, 2567)

1) ด้านบวก ความมั่นคงทางอารมณ์และอัตลักษณ์ (Emotional security & identity) เด็กที่เลี้ยงโดยปู่ย่าตายายมักได้รับความรักและการเอาใจใส่ที่ใจเย็นกว่าการเลี้ยงดูโดยพ่อแม่ที่มีความเครียดจากการทำงาน ผลการศึกษาพบว่า เด็กกลุ่มนี้จะมีทักษะการปรับตัว (Resilience) และมีความภาคภูมิใจในรากเหง้าวัฒนธรรมท้องถิ่น (Cultural identity) ผ่านการถ่ายทอดภาษาและวิถีชีวิตพื้นถิ่น (พระวัชชัย อานนโธ และคณะ, 2565)

2) ด้านลบ ช่องว่างทางการเรียนรู้และโภชนาการ (Learning gap & Nutrition) ผู้สูงอายุบางส่วนยังมีความเชื่อเรื่องโภชนาการแบบเดิม เช่น การบ่อนข้าวเคี้ยวหรืออาหารรสจัด ซึ่งอาจขัดกับหลักโภชนาการสมัยใหม่ นอกจากนี้ การปล่อยให้เด็กอยู่กับหน้าจอ (Digital babysitting) เพื่อลดภาระการดูแล อาจส่งผลให้เด็กมีพัฒนาการด้านภาษาล่าช้า และขาดการกระตุ้นกล้ามเนื้อมัดเล็ก

4.2 ผลกระทบต่อผู้สูงอายุ (Impacts on older adults) การกลับมาเป็นผู้ดูแลหลักในวัยเกษียณส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญ (Vigazzi et al., 2025)

1) ด้านบวก การมีคุณค่าและชะลอความเสื่อม (Sense of purpose & Cognitive health) การดูแลหลานช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าการมีบทบาทสำคัญในครอบครัว ลดภาวะซึมเศร้าจากการถูกทอดทิ้ง งานวิจัยล่าสุดระบุว่าการทำงานกิจกรรมร่วมกับเด็ก เช่น การเล่นหรือการเล่านิทาน ช่วยกระตุ้นการทำงานของสมองส่วนความจำและชะลอภาวะสมองเสื่อม (Cognitive decline) ได้ (Wang & Tang, 2023)

2) ด้านลบ ภาระทางกายและสภาวะเครียดแผ้ว (Caregiver burden & Physical strain) ผู้สูงอายุในภาคอีสานส่วนใหญ่ยังต้องทำเกษตรกรรมควบคู่กับการเลี้ยงหลาน ทำให้เกิดความเหนื่อยล้าสะสมและส่งผลกระทบต่อโรคประจำตัว เช่น ความดันโลหิตสูงและอาการปวดข้อกระดูก นอกจากนี้ยังมีความเครียดทางการเงิน จากค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กที่เพิ่มขึ้นในยุคน้ำมันแพง (สร้อยรัชฎ์ ศรีคำ, 2567)

เมื่อวิเคราะห์ผลกระทบแบบองค์รวมในครอบครัวข้ามรุ่น การใช้ชีวิตร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุและเด็กปฐมวัยในครอบครัวข้ามรุ่นก่อให้เกิดผลกระทบแบบสองทาง ที่มีความซับซ้อน ครอบคลุมทั้งมิติสุขภาพจิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ โดยสามารถสรุปได้ดังนี้ (เกิดสิริ หงษ์ไทย และดารุณี จงอุดมการณ์, 2563; เกิดสิริ หงษ์ไทย และดารุณี จงอุดมการณ์, 2564)

1. มิติด้านสุขภาพ เด็กปฐมวัยได้รับประโยชน์จากการดูแลอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง ส่งผลดีต่อความมั่นคงทางอารมณ์และ พัฒนาการด้านจิตสังคม อย่างไรก็ตาม ความรู้ด้านโภชนาการและการส่งเสริมพัฒนาการของผู้สูงอายุที่ยังยึดตามความเชื่อดั้งเดิม อาจนำไปสู่ความเสี่ยงด้านโภชนาการและ พัฒนาการล่าช้า ขณะเดียวกัน ผู้สูงอายุได้รับผลดีจากการเคลื่อนไหวและการใช้สมองอย่างสม่ำเสมอ แต่ต้องเผชิญกับภาระทางกาย ความเหนื่อยล้าสะสม และการกำเริบของโรคเรื้อรังจากบทบาทผู้ดูแลหลัก

2. มิติด้านจิตใจและอารมณ์ การดูแลหลานช่วยเสริมสร้างความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ลดความโดดเดี่ยว และลดภาวะซึมเศร้าในผู้สูงอายุ ขณะที่เด็กได้รับความอบอุ่น ความผูกพัน และความมั่นคงทางอารมณ์ อย่างไรก็ตาม ความเครียดแฝงจากภาระการดูแล ความกังวลด้านการเงิน และความคาดหวังที่ไม่สอดคล้องกับพ่อแม่เด็ก อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ และสะท้อนกลับไปสู่คุณภาพการเลี้ยงดูเด็ก

3. มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม ครอบครัวข้ามรุ่นเป็นพื้นที่สำคัญของการถ่ายทอดทุนทางสังคมและวัฒนธรรม เด็กปฐมวัยได้เรียนรู้ภาษา วิถีชีวิต และค่านิยมท้องถิ่น ซึ่งช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์และภาคภูมิใจในรากเหง้า ขณะเดียวกัน ช่องว่างระหว่างวัยและข้อจำกัดด้านทักษะดิจิทัลของผู้สูงอายุ อาจเป็นอุปสรรคต่อการสื่อสารและการส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย

4. มิติด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นจำนวนมากต้องแบกรับค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ท่ามกลางรายได้ที่จำกัดและค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้เกิดความเปราะบางทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ขณะเดียวกัน การขาดระบบสนับสนุนที่เพียงพอจากภาครัฐ อาจทำให้บทบาทการดูแลกลายเป็นภาระมากกว่าทรัพยากรของครอบครัว

5. แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุในการดูแลเด็กปฐมวัยครอบครัวข้ามรุ่น

การเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อให้มีขีดความสามารถในการดูแลเด็กปฐมวัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดการบูรณาการทุนวัฒนธรรมร่วมกับนวัตกรรมสังคม โดยสามารถวิเคราะห์แนวทางเชิงยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงได้เป็น 4 ส่วนสำคัญ ดังนี้

5.1 การเปลี่ยนผ่านโรงเรียนผู้สูงอายุสู่ศูนย์กลางการเรียนรู้ข้ามรุ่น

โรงเรียนผู้สูงอายุในบริบทอีสานเป็นกลไกทางสังคมที่มีความเข้มแข็งและเข้าถึงง่าย แนวทางการพัฒนาจึงควรมุ่งเน้นการปรับปรุงหลักสูตรที่เน้นการเสริมสร้างทักษะการเลี้ยงดูเด็กยุคใหม่ (Modern parenting skills) ที่บูรณาการเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น ตัวอย่าง เช่น การนำเอาการเล่นล่อแมว หรือการประดิษฐ์ของเล่นจากวัสดุธรรมชาติมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมทักษะสมอง (EF) และกล้ามเนื้อเล็กของเด็ก (วนิการ์ตัน อิศระมนโรส และคณะ, 2560) การจัดการเรียนรู้ในลักษณะนี้จะช่วยลดภาวะความเครียดสะสมของผู้สูงอายุ (Caregiver burden) โดยเปลี่ยนภาระการดูแลให้กลายเป็นกิจกรรมสนทนาก่อสร้าง

ภูมิใจในคุณค่าของตนเอง (Self-esteem) นอกจากนี้ การพัฒนาความรู้และทักษะการดูแลเด็กตามหลักวิชาการมีความสำคัญเป็นอย่างมาก การให้ความรู้ด้านพัฒนาการเด็ก ปัจจัยด้านโภชนาการ สุขภาพ และเทคนิคการกระตุ้นพัฒนาการควรเป็นส่วนสำคัญของการเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ โดยระบบบริการสุขภาพและพยาบาลชุมชนสามารถจัดหลักสูตรการดูแลเด็กปฐมวัย บุคลากรผ่านโรงเรียนผู้สูงอายุที่เน้นแนวปฏิบัติที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ภาษาและประเพณีอีสาน เพื่อให้ความรู้สอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่ (อรุณณี ใจเที่ยง, และคณะ, 2566)

5.2 การสร้างกลไกสนับสนุนผ่านระบบเพื่อนช่วยเพื่อนและเครือข่ายสุขภาพชุมชน

วิถีชีวิตของชาวอีสานมีลักษณะเป็นสังคมเครือญาติที่พึ่งพาอาศัยกัน แนวทางการเสริมศักยภาพที่มีประสิทธิภาพจึงควรใช้ระบบปราชญ์ชาวบ้านและอาสาสมัครต้นแบบ เป็นตัวขับเคลื่อน (Peer-to-peer support) โดยการคัดเลือกผู้สูงอายุที่มีศักยภาพสูงในหมู่บ้านมาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้านโภชนาการที่ถูกต้องตามหลักสุขภาพ การสังเกตพัฒนาการเด็กตามวัย และการป้องกันอุบัติเหตุในครัวเรือน (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2561) แนวทางนี้จะช่วยลดข้อจำกัดจากความเชื่อดั้งเดิมที่คลาดเคลื่อนผ่านกระบวนการสื่อสารด้วยภาษาถิ่นและวัฒนธรรมเดียวกัน ทำให้เกิดการยอมรับและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนที่สนับสนุนบทบาทของผู้สูงอายุ เช่น กลุ่มพี่เลี้ยง (Peer support) หรือเครือข่ายครอบครัวข้ามรุ่นในชุมชน ซึ่งช่วยให้ผู้สูงอายุแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทักษะ และกลยุทธ์การดูแลเด็ก รวมถึงรับการสนับสนุนด้านจิตสังคมจากเพื่อนร่วมวัย ซึ่งงานวิจัยระบุว่า การมีเครือข่ายการดูแลในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาระบบดูแลระยะยาวและลดภาระของผู้สูงอายุ (อมร ทองรักษ์, 2568)

5.3 การสร้างความรู้ทางดิจิทัลเพื่อการดูแลเด็ก (Digital health literacy)

ในยุคที่เทคโนโลยีมีอิทธิพลต่อเด็กปฐมวัยอย่างยิ่ง ภาระสำคัญของผู้สูงอายุคือการเป็นผู้คัดกรองสื่อ ดังนั้นแนวทางการส่งเสริมจึงต้องมุ่งเน้นการสร้างความรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล โดยการพัฒนาสื่อการสอนที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจ เช่น วิดีโอสั้นหรือพอดแคสต์ภาษาอีสานที่ให้คำแนะนำด้านการเลี้ยงเด็ก เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถใช้สมาร์ทโฟนเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้สุขภาพและติดตามข่าวสารที่จำเป็น แทนการใช้เป็นเพียงเครื่องมือคลายเหงาให้เด็ก ซึ่งจะช่วยป้องกันปัญหาพัฒนาการล่าช้าและพฤติกรรมก้าวร้าวในเด็กปฐมวัยที่เกิดจากสื่อออนไลน์ (กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2567)

5.4 การสนับสนุนการดำเนินงานเชิงรุกของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในการทำงานร่วมกับผู้สูงอายุ

การยกระดับคุณภาพการดูแลเด็กปฐมวัยในครอบครัวข้ามรุ่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กควรดำเนินงานเชิงรุกโดยบูรณาการบทบาทผู้สูงอายุในฐานะผู้ดูแลร่วม และผู้ถ่ายทอดทุนวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ ผ่านกลไกสำคัญ ดังนี้

1) การจัดระบบคัดกรองและประเมินครอบครัวข้ามรุ่นเชิงรุก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กควรพัฒนาฐานข้อมูลครอบครัวของเด็ก โดยระบุเด็กที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นอย่างชัดเจน พร้อมทั้งประเมินศักยภาพและภาระของผู้สูงอายุผู้ดูแล เช่น สุขภาพกาย สุขภาพจิต ความรู้ด้านพัฒนาการเด็ก และภาวะความเครียด (Caregiver burden) เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนช่วยเหลือรายกรณี (Case management)

2) การพัฒนาหลักสูตรผู้ดูแลร่วมข้ามรุ่น ควรจัดโปรแกรมอบรมสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นทักษะที่จำเป็น เช่น การส่งเสริมพัฒนาการเด็กตามวัย โภชนาการที่เหมาะสม การเล่นเพื่อพัฒนาสมอง (Executive functions: EF) การใช้สื่อดิจิทัลอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ ควรออกแบบเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมด้วย

3) การสร้างพื้นที่เรียนรู้ร่วมระหว่างวัย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กควรจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุและเด็กได้เรียนรู้ร่วมกัน เช่น กิจกรรมเล่านิทานพื้นบ้าน/นิทานคุณธรรม การทำของเล่นจากวัสดุธรรมชาติ กิจกรรมศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น กิจกรรมลักษณะนี้ไม่เพียงส่งเสริมพัฒนาการเด็ก แต่ยังช่วยเสริมคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุ

4) การจัดตั้งเครือข่ายผู้สูงอายุต้นแบบ (Senior caregiver model) คัดเลือกผู้สูงอายุที่มีศักยภาพและประสบการณ์ในการเลี้ยงดูเด็กมาเป็นแกนนำชุมชน ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเป็นพี่เลี้ยงให้กับผู้สูงอายุรายอื่น ซึ่งจะช่วยสร้างการเรียนรู้แบบเพื่อนช่วยเพื่อน และเพิ่มการยอมรับในชุมชน

5) การบูรณาการความร่วมมือกับระบบสุขภาพและชุมชนศูนย์พัฒนาเด็กเล็กควรทำงานร่วมกับพยาบาลชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อลงเยี่ยมบ้านครอบครัวข้ามรุ่น ให้คำแนะนำเฉพาะราย ติดตามพัฒนาการเด็กและสุขภาพผู้สูงอายุ การทำงานเชิงเครือข่ายจะช่วยให้การดูแลมีความต่อเนื่องและครอบคลุมมากขึ้น

6) การพัฒนาระบบสื่อสารและติดตามผ่านเทคโนโลยีที่เหมาะสม ควรใช้เครื่องมือที่เข้าถึงง่าย เช่น ไลน์กลุ่ม หรือวิดีโอสั้น เพื่อสื่อสารความรู้ด้านการเลี้ยงดูเด็กแก่ผู้สูงอายุ รวมถึงแจ้งเตือนกิจกรรมหรือการติดตามพัฒนาการเด็ก ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงระดับทักษะดิจิทัลของผู้สูงอายุ และออกแบบสื่อให้เหมาะสม

7) การกำหนดตัวชี้วัดและประเมินผลอย่างเป็นรูปธรรม ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กควรกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จ เช่น ร้อยละของผู้สูงอายุที่ผ่านการอบรม ระดับความรู้และทักษะการดูแลเด็กที่เพิ่มขึ้น พัฒนาการเด็กตามเกณฑ์ ระดับภาระผู้ดูแลที่ลดลง เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาระบบอย่างต่อเนื่อง

บทสรุป

ผู้สูงอายุเป็นกำลังสำคัญในการดูแลเด็กปฐมวัยในครอบครัวข้ามรุ่น บทบาทดังกล่าวมีทั้งคุณค่าและความท้าทาย การเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุผ่านการสนับสนุนจากชุมชน ระบบสุขภาพ และการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น จะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยอย่างยั่งยืน บทความวิชาการนี้สะท้อนองค์ความรู้ใหม่ที่มีมองผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นไม่ใช่เพียงผู้รับการดูแลเด็กปฐมวัย หากแต่เป็นทรัพยากรมนุษย์เชิงรุกที่มีศักยภาพในการสร้างทุนมนุษย์รุ่นใหม่ ผ่านการผสานบทบาทการเลี้ยงดู การถ่ายทอดทุนวัฒนธรรม และการสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ให้แก่เด็กในบริบทสังคมอีสาน องค์ความรู้สำคัญที่ค้นพบคือ การดูแลเด็กโดยผู้สูงอายุให้เกิดคุณภาพจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างกรอบแนวคิดการดูแลเด็กปฐมวัยสมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเสริมพลังผู้สูงอายุในฐานะนักจัดการเรียนรู้ข้ามรุ่น มากกว่าการสงเคราะห์เชิงสวัสดิการ ในเชิงการนำไปใช้ ผลการวิเคราะห์สามารถประยุกต์เป็นแนวทางเชิงปฏิบัติในการพัฒนาระบบสนับสนุนครอบครัวข้ามรุ่น ได้แก่ การปรับบทบาทโรงเรียนผู้สูงอายุให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ข้ามรุ่น การบูรณาการบทบาทพยาบาลชุมชนและระบบสุขภาพปฐมภูมิในการเสริมทักษะการดูแลเด็กแก่ผู้สูงอายุ และการพัฒนานโยบายเชิงพื้นที่ที่ลดช่องว่างดิจิทัลและภาระผู้ดูแลอย่างเป็นรูปธรรม บทความนี้จึงมีคุณค่าในฐานะกรอบความรู้สำหรับนักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพและสังคม รวมถึงผู้กำหนดนโยบาย ในการออกแบบระบบการดูแลเด็กปฐมวัยในครอบครัวข้ามรุ่นให้สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมอีสาน และนำไปสู่ความยั่งยืนของทั้งผู้สูงอายุ เด็ก และชุมชนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานสาธารณสุข องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ควรนำองค์ความรู้จากบทความนี้ไปเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุ ผู้ดูแลเด็กปฐมวัย โดยจัดอบรมเกี่ยวกับพัฒนาการเด็ก โภชนาการ การส่งเสริมทักษะสมองและการใช้สื่อดิจิทัลอย่างเหมาะสมเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดูแลเด็กปฐมวัยได้อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการและสอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานอันจะช่วยยกระดับคุณภาพการเลี้ยงดูและส่งเสริมพัฒนาการเด็กอย่างรอบด้าน

2. ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำแนวคิดการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ข้ามรุ่นไปประยุกต์ใช้ โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างโรงเรียนผู้สูงอายุ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงพยาบาลส่งเสริม

สุขภาพตำบล และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เพื่อสร้างระบบสนับสนุนผู้สูงอายุในการดูแลเด็กปฐมวัย ลดภาระผู้ดูแล ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัย และช่วยสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับการพัฒนาเด็กให้เติบโตอย่างมีคุณภาพในสังคมปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2562). *นิยามและประเภทครอบครัว*. <https://infocenter.nationalhealth.or.th/sites/default/files/นิยามและประเภทครอบครัว.pdf>
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2561). *มรดกภูมิปัญญาอีสาน*. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2567). *พ่อแม่ยุคดิจิทัลเลี้ยงลูกแบบ traditional*. <https://www.cgtoolbook.com/books007/8-9/>
- กาญจนา เทียนลาย และวรรณิ หุตะแพทย์. (2558). *สถานการณ์การเลี้ยงดูหลานในครัวเรือนข้ามรุ่นของประเทศไทย*. <https://ipsr.mahidol.ac.th/wp-content/uploads/2022/03/447-IPSR-Conference-A20-fulltext.pdf>
- เกดสิริ หงส์ไทย และ ดารุณี จงอุดมการณ์. (2563). ผู้สูงอายุที่เลี้ยงหลานวัยรุ่นในยุคปัจจุบัน. *วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ*, 43(4), 97–109.
- เกดสิริ หงส์ไทย และ ดารุณี จงอุดมการณ์. (2564). ภาระการเลี้ยงหลานของผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่น. *วารสารสภาการพยาบาล*, 36(1), 71–88.
- ทัศนีย์ นาคุณทรง, ประสพสุข ฤทธิเดช, สุชาดา หวังสิทธิเดช, บงกชรัตน์ ศุภเกษตร, และ วารินทิพย์ ศรีกุลลา. (2559). การพัฒนารูปแบบอาหารพื้นบ้านอีสานสำหรับเด็กปฐมวัย. *วารสารวิชาการ (ฉบับพิเศษ) ประจำปี 2559*, 331–342.
- พระธวัชชัย อานนโท, พระครูโสภณปริยัติสุธี, และ สมยศ ปัญญามาก. (2565). การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เยาวชนของตำบลแม่ปืม อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 5(3), 35–48.
- ภาคิน จันโหมมา. (2567). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของผู้ปกครองในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยด้วยจิตวิทยาเชิงบวกในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ภูเบศร์ สมุทรจักร, กมลชนก ขำสุวรรณ, และ กัญญาพัชร สุทธิเกษม. (2563). *โลกที่ 3 ของซี-แอลฟา*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- รุ่งทิวา แยมรุ่ง, กิตติชัย สุธาสีโนบล, และพัฒน์นรี จันทราภิรมย์. (2565). ยุคการเปลี่ยนแปลงของโลกกับความท้าทายในการพัฒนาเด็กปฐมวัย. *วารสารคหเศรษฐศาสตร์*, 65(2), 1-13.
- วนิศรัตน์ อิศระมนโรส, สุทัศน์ จันบัวลา, ชนมธิดา ยาแก้ว และ ภาณุวัฒน์ นิมนวล. (2560). *การพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เขตพื้นที่จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. <https://ebooks-viewer.dusit.ac.th/viewer/1017968121439812297577668798368898943878612143816161/1/2/0/viewer.html?url=%0D%0Ahttps%3A%2F%2Febooks-viewer.dusit.ac.th%2Fviewer%2F1017968121439812297577668798368898943878612143816161%2F1%2F2%2F0%2Fviewer.html>

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2565ก). *ภาวะประชากรและการพัฒนา 2565:*

ครอบครัวไทยในยุคเปลี่ยนผ่าน. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
ร่วมกับสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2565ข). *ครอบครัวไทยในอนาคต: พ.ศ. 2583.*

https://ipsr.mahidol.ac.th/wp-content/uploads/2022/07/566-ThaiFamily-2040_compressed.pdf

สร้อยรัชฎ์ ศรีคำ. (2567). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่เลี้ยงดูหลาน จังหวัดอุดรธานี. *วารสารวิจัยสาธารณสุขและวิทยาศาสตร์สุขภาพ*, 6(3), 63-77.

สุพัตรา บุญเจียม, อธิสโรญ ทองไทย, และ ปิยะ ปุริโส. (2564). คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย
สำหรับผู้เลี้ยงดูเด็ก ปู่ ย่า ตา ยาย. *วารสารการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม*, 44(2), 97-112.

สุพัตรา นุตรักษ์, วรณไพโร แยมมา, ประนอม พูลพัฒน์, สาริศา อัครกุลพิชา, บุญยอด มาคล้าย, ภาวิณี ทอง
กลับ, และ วรวิทย์ ละครจันทร์. (2564). การดูแลภายใต้การเชื่อมความสัมพันธ์ต่างรุ่น: ทางเลือกใหม่
เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.

วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, 11(1), 199-206.

อรุณนิ ใจเที่ยง, จินตนา ยูนิพันธ์, วรางคณา จันทร์คง, นงลักษณ์ เมธากาญจน์, และ สุพัตรา นุตรักษ์. (2566).
การส่งเสริมการดูแลเด็กปฐมวัยโดยความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาพยาบาลและองค์กรปกครอง
ส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย. *วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ*, 46(3), 59-74.

อมร ทองรักษ์. (2568). การพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่าย จังหวัด
หนองบัวลำภู. *วารสารสาธารณสุขชุมชน*, 11(2), 137-150.

อุทิศ ทาหอม และสุนันท์ เสนารัตน์. (2561). การประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น
อีสาน. *วารสารวัฒนธรรมและทฤษฎีการปกครอง*, 5(1), 15-24.

Hu, J., Zhang, N., & Kitcharoen, P. (2025). The impact of grandchild caregiving on depression
among grandparents: A scoping review. *Frontiers in Public Health*, 13, 169.

Vigezzi, G. P., Barbati, C., Maggioni, E., Stenholm, S., Odone, A., Amerio, A., Ardito, C.,
Bertuccio, P., Costa, G., d'Errico, A., Gentile, L., et al. (2025). Impact of retirement
transition on health, well-being and health behaviours: Critical
insights from an overview of reviews. *Social Science & Medicine*, 375, 118049.

Wang, L., & Tang, Y. (2023). Impacts of intergenerational caregiving on grandparents' health:
Implications for SDG-3. *Economic Analysis and Policy*, 79, 584-598.

World Health Organization, United Nations Children's Fund, & World Bank Group. (2018).
*Nurturing care for early childhood development: A framework for helping children
survive and thrive to transform health and human potential.*

<https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/781de51d-4cef-482e-bb3b-c2b3becf3c9f/content>